

*Ірина Тригуб,
учитель зарубіжної літератури
Щасливського НВК Бориспільського р-ну,
учитель-методист, здобувач лабораторії літературної освіти
інституту педагогіки НАПН України*

КОНТЕКСТНЕ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ В СИСТЕМІ КУРСІВ ЗА ВИБОРОМ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуто теоретичні засади контекстного вивчення літератури в системі курсів за вибором у профільній школі. Обґрунтовано доцільність її застосування у вивченні літератури на заняттях спецкурсів і факультативів.

Ключові слова: контекстне вивчення літератури, профільна школа, курси за вибором, спецкурси, факультативи.

The theoretical principles of the context study method in literature are examined in the article through the system of courses according to a choice in type school. The expedience of its application is in the process of literature study at the special courses and optional is grounded.

Key words: context study of literature, type school, courses after a choice, special courses, optional.

Соціально-економічні зміни в Україні спричинили пошук нових тенденцій розвитку педагогічної науки, ефективних засобів виховання юної особистості, здатної до саморозвитку й самореалізації. Досягнення цієї мети пов'язується з підвищенням особистішої активності сучасних учнів, створенням умов для профільного навчання, яке впроваджується у 10-12-х класах загальноосвітньої школи і забезпечує допрофесійну підготовку старшокласників, інтеграцією навчально-виховного процесу. Контекстне вивчення різних шкільних предметів в умовах профільної школи є одним із шляхів удосконалення сучасної національної освіти загалом і вивчення української літератури в старшій школі зокрема.

Проблема контекстного вивчення літератури частково порушувалася у психолого-педагогічній та літературознавчій науці. Методологічні засади її розв'язання закладено в літературознавчих працях, присвячених порівняльному вивченню літератур, І. Франка, О. Білецького, Ю. Булаховської, Ю. Лотмана, Д. Наливайка, К. Шахової та інших.

Про контакти між навчальними предметами йдеться в працях І. Лернера, Н. Менчинської, В. Онищука, З. Молдавської, В. Маранцмана та інших.

Міжпредметні зв'язки в процесі навчання досліджували зарубіжні науковці Л. Вейкер, Д. Каміне, К. Колін, П. Росе та інші.

У методичній науці взаємопов'язне вивчення літератур обґрунтовували в ХІХ столітті Х. Алчевська, Б. Грінченко, С. Русова, Ю. Стоюнін та інші, у ХХ столітті — О. Бандура, Л. Мірошніченко, Є. Пасічник, Ю. Султанов, О. Куцевол та інші.

Окремі аспекти контекстного вивчення літератури розглянуто в дослідженнях А. Градовського, Ж. Клименко, Ю. Горідько, С. Жили, В. Гладишева, С. Сафарян, Ю. Рибінської, Н. Білоус.

Під контекстним вивченням літературного твору в школі В. Гладишев має на увазі такий підхід до побудови цілісного процесу його вивчення, у межах якого центром уваги учнів і вчителя стає окреме мистецьке явище — літературний твір, онтологічне буття якого та рецепція зумовлені певним семантичним полем (контекстом), що визначається сукупністю таких чинників: особистістю письменника (біографічний контекст), літературним та культурним середовищем, що сформувало й визначило творчу індивідуальність письменника (літературознавчий і культурологічний контексти), рівнем особистісного та читацького розвитку учнів, їхніми особистісно-мистецькими зацікавленнями (особистісно-значущий контекст).

Методисти Великобританії радять при опрацюванні художнього твору до 25 % часу використовувати саме на контекстне вивчення. Вони виокремлюють культурологічний та історичний контексти, які вважають рівнозначними, тому не віддають переваги одному з них. Контекстне вивчення вбачають у розкритті питань з літературної, культурної та інтелектуальної історії в аналізі літературно-критичних статей, розгляді біографічних відомостей, визначенні деталей характеру, сюжету твору.

Саме контекстне вивчення літератури може сприяти позитивному розв'язанню низки соціально-політичних проблем сучасності. Викладачі американської літератури в університетах арабського світу, чийі студенти і аспіранти — мусульмани, які спеціалізуються в англійській мові, а тому вивчають відповідний літературний курс, що включений до програми; або ж студенти, які обрали цей курс за бажанням, мають значні здобутки в методиці контекстного вивчення літератури.

Для деяких студентів вивчення американської літератури не дуже відмінне від вивчення рідної літератури. Але для більшості студентів — це не тільки вивчення творів американської літератури. Адже виникає потреба вступати в протистояння з різною мораллю, соціальним, релігійним, національним, політичним, історичним, і навіть географічним контекстом американської літератури.

Історично мусульманський арабський світ створив для Західної Європи і США екзотичний об'єкт, дещо конфронтаційний світ. Відбувається зіткнення з традиційними конфліктами ідей між двома світами. Сучасні відносини Сходу і Заходу, ґрунтовані на відповідних релігійних та історичних ідеях, породжують подальшу недовіру.

Через додаткові читання, лекції, відео, візити до місцевих Центрів Американської Культури, Служби Інформації Сполучених Штатів викладачі намагаються добре поінформувати студентів й ефективно використати різні аспекти традиційної і сучасної американської літератури та культури. Їхня мета — надати студентам контексти, які забезпечать послідовність і неперервність осягнення літератури, оскільки передбачено вивчення поезії і прози від попередніх епох до художніх зображень ХХ століття.

Один з ефективних підходів до контекстного вивчення української літератури в умовах профільного навчання — впровадження в шкільну практику літературних курсів за вибором. Пізнавально-виховні можливості саме такої організації навчальної діяльності старшокласників надзвичайно високі, оскільки художній твір, запропонований для текстурального вивчення, учні осмислюють не лише на інформативному рівні, а у контексті різних видів мистецтва: словесного, образотворчого мистецтва, архітектури, музики, театру, кіно тощо, між якими встановлюються найтісніші ідейно-естетичні зв'язки, зумовлені загальними закономірностями розвитку світового мистецтва.

Літературні курси за вибором як одна з форм диференційованого навчання, важливий варіативний компонент сучасної літературної освіти сприятимуть систематизації, узагальненню теоретико-літературних, історико-культурних та естетичних знань старшокласників, збагаченню їхнього читацького досвіду і підвищенню загальнокультурного рівня особистості. Але для цього мають бути створені спеціальні умови, треба враховувати вимоги до повноцінного забезпечення інваріантного компоненту навчання. Для учня головне — усвідомити себе суб'єктом самостійного вибору напряму навчання, одержати реальну можливість обрати для себе літературний курс за вибором — спецкурс або факультатив.

Такі спецкурси доповнюють, поглиблюють зміст навчальних предметів «Українська література» та «Зарубіжна література». Вони можуть вивчатися в класах зі спеціалізацією української, іноземної філології та комбінованими.

Літературні факультативи пропонуються учням, які обрали для навчання суспільно-гуманітарний, художньо-естетичний, природничо-математичний або спортивний напрями. Зміст факультативів безпосередньо не пов'язаний із загально-обов'язковим навчальним змістом і учень обирає його для розширення свого світогляду.

Поглиблене засвоєння учнями теоретико- та історико-літературних відомостей з літератури, вивчення поетики художнього тексту в системі курсів за вибором актуалізує в методичній науці та шкільній практиці проблему формування в учнів усвідомлення цілісності й континуальності національного та світового літературно-культурного процесів; вміння аналізувати, інтерпретувати та оцінювати мистецькі явища різних епох, стилів і жанрів; формування підвищеного рівня самостійної творчої діяльності учнів у процесі аналізу літературного твору в контексті світової художньої культури; розвиток художньо-образного мислення та літературно-творчих здібностей учнів на основі засвоєння знань з предметів гуманітарного циклу; розвиток загальнокультурних, читацьких, ціннісних, комунікативно-мовленнєвих та інформаційних компетенцій, естетичних смаків старшокласників; професійну орієнтацію в табулі гуманітарних спеціальностей та соціальної адаптації старшокласників.

Саме тому до вивчення кожного літературного твору треба підходити як до органічної частини світової художньої культури людства.

У шкільній практиці є досвід різнорівневого навчання. Поглиблене вивчення літератури забезпечується у філологічних і гуманітарних класах. Існують різні погляди на завдання і зміст курсу літератури в них. Є думка, що навчання в них повинно бути наближеним до університетського, що одним із головних об'єктів вивчення літератури у гуманітарних класах повинна бути історія літератури (історико-літературний процес). Тому треба зауважити: головне завдання вивчення літератури — залучення учнів до найвищих художніх цінностей. Потрібно пам'ятати, що вивчення літератури як курсу за вибором, як і предмета інваріантної складової навчального плану, має відбуватися як вивчення виду мистецтва, а елементи історії і теорії літератури необхідні як інструмент глибшого осягнення художнього твору.

Контекстне вивчення літературного твору на заняттях курсів за вибором може передбачати такі етапи:

- літературний аналіз — інтерпретація (питання, які вимагають від учня здатності інтерпретувати уривок художнього твору). Такі питання можуть містити визначення літературного жанру, розкриття послань, змісту, граматичних структур і стилістичних засобів, а також літературних методів;
- ідентифікація — визнання належності художнього твору авторові за його стилем та / або змістом;

- історія і теорія літературної критики; визначення та аналіз характеристик і методів різних критичних і теоретичних підходів.

Перед учнями ставляться вимоги: показати розуміння контекстів, у яких написані літературні тексти; продемонструвати розуміння контекстів і культурно-історичних впливів на літературний текст.

Розуміння взаємовідношення між текстом і контекстом дає підстави порушити питання про можливість текстового аналізу і повного знання історичного контексту. Потрібно зауважити, що такий підхід до аналізу через історичний контекст може скоротити складні тексти до ілюстрацій подій і періодів.

Очевидно, що запровадження міжпредметного навчання, встановлення співвідношення між текстом і контекстом створює міст між загальноосвітнім навчанням і професійною підготовкою. Спецкурси повинні забезпечити набуття учнями вмінь використовувати предметні знання в нових умовах.

Співвідношення твору в процесі його вивчення з різними знаннями: особливостями епохи, в яку жив і творив письменник, фактами біографії письменника, його світоглядом, творчою історією художнього твору тощо. Наприклад, співвідношення змісту художнього твору з його задумом (коли задум зафіксував сам письменник), зіставлення художнього твору з творами інших авторів, попередників і сучасників, які писали на подібні теми, зображені подібні герої і сюжетні ситуації — ефективні прийоми проникнення в ідейний зміст твору.

Критичний аналіз науково-методичної літератури та багаторічний особистий педагогічний досвід дають підстави зробити висновок про те, що розроблення методики контекстного вивчення літератури в системі курсів за вибором в умовах профільної школи зумовлена вимогами часу, соціальною значущістю, браком спеціальних систематизованих педагогічних досліджень щодо змісту і структури літературних курсів за вибором, нерозробленістю проблеми контекстного вивчення літератури в системі курсів за вибором в умовах профільного навчання в теоретичному і практичному аспектах.

Створення та впровадження в практику роботи вчителя-словесника науково обґрунтованої й експериментально перевіреної методики контекстного вивчення літератури в системі курсів за вибором у профільній школі сприятиме підвищенню рівня літературної освіти старшокласників, їхнього інтелектуального, духовного та естетичного розвитку.

Література

1. Гладішев В.В. Контекстне вивчення художніх творів як суттєвий чинник підвищення якості літературної освіти / В.В. Гладішев // Зарубіжна література в школах України. — 2010 — №3. — С. 24-25.
2. Яценко Т.О. Літературні курси за вибором у системі профільного навчання / Т.О. Яценко // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. — 2009. — №12 — С. 13-14.
3. Обейдет М. Культурний Контекст американської літератури: Бар'єр чи Міст для Розуміння? — 1996. — №4. — С. 18-26.
4. Джуді Ньюман, Дуглас Талак. Текст і Контекст [Електронний ресурс] Доступно з: www.americansc.org.uk/online/context.htm